

Wij zagen het al lang aankomen

NRC Handelsblad 12-10-2014

Van alle mentale dwalingen, is het de meest valse: *hindsight bias*. Je kunt de term vertalen met de *ik-zag-het-aankomen*-illusie, maar dat is omslachtig. Dus houden we het op *hindsight bias*.

De psycholoog Baruch Fischhoff bracht in de jaren 70 van de vorige eeuw *hindsight bias* systematisch in kaart. De Koude Oorlog was op zijn hoogtepunt. Fischhoff vroeg aan proefpersonen hoe waarschijnlijk ze het vonden dat de Amerikaanse president Nixon China's grote leider Mao binnenkort persoonlijk zou gaan ontmoeten. Niet erg waarschijnlijk, dachten de meesten. Maar Nixon *bracht* een staatsbezoek aan China en schudde handjes met Mao. Fischhoff ging terug naar zijn proefpersonen en vroeg naar hun oorspronkelijke inschattingen. Proefpersonen bleken in de waan te verkeren dat zij de ontmoeting tussen Nixon en Mao van verre hadden zien aankomen.

Fischhoffs onderzoek is honderden keren en in de meest uiteenlopende varianten herhaald. Met steeds hetzelfde resultaat: achteraf overschatten mensen de voorspelbaarheid van gebeurtenissen. Als ik het aan studenten uitleg, dan is hun reactie meestal: meneer, het is psychologie van de open deuren, want dit weten we al. Ze hebben gelijk: door de eeuwen heen hebben allerlei filosofen *hindsight bias* beschreven. Neem Nietzsche die in *De Vrolijke Wetenschap* opmerkt dat men "vóór het gevolg aan andere oorzaken gelooft dan er na". Maar het is niet Nietzsche aan wie mijn studenten denken. Hun favoriete

voorbeelden gaan over voetbalanalisten die voorafgaand aan het wereldkampioenschap van 2014 Nederland geen schijn van kans gaven, maar gaandeweg de rit euforisch werden over de vooruitzichten van Oranje en daarbij zichzelf en anderen wijs maakten dat ze dat altijd al hadden gevonden.

Hindsight bias mag dan een open deur zijn, de consequenties ervan doorzien valt ons moeilijk. Zie het type probleem dat vaker voorkomt in het medische tuchtrecht: een radioloog beoordeelt een longfoto van een patiënt en komt tot de conclusie dat er niets aan de hand is. Enige tijd later overlijdt de patiënt aan longkanker. De nabestaanden doen hun beklag, want ze vinden dat de radioloog de tumor heeft gemist. Een andere radioloog kijkt daarom naar de oorspronkelijke longfoto en meent toch duidelijk een afwijking te zien. In dit soort gevallen neemt de ene dokter de andere dokter de maat, maar dan wel gezegend met kennis van de afloop die zijn collega niet had. Het risico van retrospectieve onredelijkheid ingegeven door *hindsight bias* – foei, mijn collega heeft iets over het hoofd gezien – is levensgroot. De Rotterdamse hoogleraar Raimond Giard, zelf arts en jurist, schreef een serie fraaie artikelen over hoe het tuchtrecht zo kan worden georganiseerd dat het *hindsight bias* omzeilt en daarmee fair wordt. Een belangrijke regel is dat materiaal achteraf op een "blinde" manier moet worden beoordeeld. Dus de tweede radioloog mag de oorspronkelijke longfoto bekijken, maar dan moet die foto wel ingebed zijn in een reeks van andere foto's en behoort hij/zij onwetend te zijn over de afloop.

Je zou willen dat ook politici kennis nemen van Giards spelregels. Want geen ramp van enige omvang, of het bevoegd gezag

installeert een evaluatiecommissie die onvoldoendes mag uitkeren aan overheidsdienaren omdat ze niet bij machte waren om de ramp te voorkomen. Altijd boekstaft zo'n nakaartcommissie inzichten geboren uit *hindsight bias*.

Onlangs las ik het rapport van de Commissie Cohen over de Project X-rellen, nu zo'n twee jaar geleden. Een meisje uit Haren kondigde op *Facebook* haar 16de verjaardag aan. Grappenmakers kaapten haar uitnodiging en zette die in de etalage van het wereldwijde web. Op de avond van het feestje verschenen er een paar duizend jongeren in Haren. Er werden winkels geplunderd, stenen gegooid, auto's vernield en er werd geweld tegen de politie gebruikt.

De Commissie Cohen concludeerde dat de burgemeester van Haren anders en eerder had moeten opschalen. En dat de politie vroeger had moeten interveniëren door op het wereldwijde web te waarschuwen dat het feestje in Haren verboden was. Belangrijke aanbeveling van de Commissie: “maak gebruik van de kennis, inzet en expertise van burgers. Die ligt vaak op straat, die valt zo op te rapen.” Hier spreekt de *hindsight bias* in eigen persoon. De burgemeester van Haren kon zijn biezen pakken.

Stel dat Cohen de spelregels van Giard had gevolgd. Dan had hij buitenlandse deskundigen laten kijken naar de ordehandhaving in Haren tot aan het moment dat de zaak daar ontspoorde. En hij had ze fictieve scenario's (“de politie maakte via *Facebook* bekend dat het verboden was om naar Haren te komen”) laten beoordelen. Waarschijnlijk waren zulke “blinde” deskundigen tot de conclusie

gekomen dat de burgemeester van Haren uitstekend improviseerde. En dat opschalen, de hulp inroepen van elkaar tegensprekende burgers en interveniëren op het wereldwijde web tot een nog grotere ramp – dodelijke slachtoffers inclusief - zouden hebben geleid.

Hindsight bias is de zweep in de hand van nakaartcommissies die bestuurders afstraffen op basis van pseudokennis. Tijd dat er een anti-*hindsight-bias* clause komt voor dat soort commissies.